

6. Мальцев Г.В. Теория обычая и обычное право / Г.В. Мальцев // Обычное право в современной России: проблемы теории, истории и практики. – М.: Норма, 1999. – 217 с.

7. Гегель Г.В.Ф. Сочинения / Г.В.Ф. Гегель. – М., 1937.

8. Бартон В.И. Сравнение как средство познания / В.И. Бартон. – Минск, 1978. – 127 с.

9. Егоров А.В. Сравнительно-правовой метод установление иностранного права / А.В. Егоров // Журнал российского права. – 2005. – № 8. – С. 109–114.

10. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Г. Риккерт. – СПб, 1911.

11. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович. – К.: Атіка, 2001. – 176 с.

УДК 347.151:179.7

А. Запороженко,

асистент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОЇ ТАНАТОЛОГІЇ

Відкриття й технології в галузі медицини та генетики тягнуть за собою необхідність застосування інтеграційних зусиль дослідників у різних сферах знань. Оптимальні рішення наукових і прикладних завдань нерідко виникають на стику міждисциплінарних досліджень. У зв'язку із цим проблеми, пов'язані із життям і смертю, порушують фундаментальні права людини.

Проблеми танатології (танатос – грец. бог смерті) – давньої науки про смерть – для права мають особливий сенс. Саме з позицій права, закону необхідно вирішувати багато актуальних завдань цієї старої й водночас нової галузі людських знань. Характерно, що визначення причин смерті впливає, наприклад, на кваліфікацію злочину (судово-медична танатологія), цивільний процес регулює процедуру оголошення особи померлою, у суспільстві активно обговорюються такі питання: правовий аспект евтаназії, тобто легалізація права померти легко та гідно, практика абортів, визначення правомірності суїцидів, розпорядження своїм тілом – реалізація соматичних та танатологічних прав. Всі ці питання повинні бути законодавчо закріплені. Тому вважаємо доцільним проаналізувати концептуальні основи правової танатології як нового напрямку сучасної загальнотеоретичної юриспруденції, що розглядається в межах наукової галузі науки біоюриспруденції.

На розвиток медичного права та біоетики суттєво вплинули наукові праці Н. Вейса, Х. Вольскої-Ліпец, Р. Токарчука (Польща), В. Круса, М. Малейн, М. Матузова,

Є. Старовойтової, Г. Романовського (Росія), О. Мережка, В. Плавич, Р. Стефанчука, І. Сінюти (Україна).

Епістемологічними проблемами танатології займаються насамперед медики, криміналісти (судово-медична танатологія), а також філософи, розглядаючи її з позиції важливого складового культури – смерті як центрального об'єкта наукових досліджень танатології. Не варто забувати про власне історико-культурологічний аспект смерті. При цьому правовий бік передсмертного стану життя людини в правовому аспекті не розглядався, йому не була приділена достатня увага дослідників. Комплексний аналіз правових проблем танатології проведений в Україні вперше.

Наукова новизна цієї статті зумовлена насамперед тим, що вона є першим науковим дослідженням в Україні, що охоплює основні, більш суттєві, на думку автора, проблемні сторони танатології з точки зору права.

Метою дослідження є аналіз суттєвих рис правової танатології як нового наукового напрямку правових наукових досліджень та визначення основних правових проблем танатології.

Як зазначав відомий французький філософ і культуролог В. Янкелевич (1903–1985 рр.), смерть є феноменом не тільки біологічний. Смертність – явище соціальне, як і народжуваність, шлюбність або злочинність [4]. Смерть визначається координатами часу й місця. Саме ці характеристики її обставин –

часову і просторову – прагне встановити слідчий, виробляючи слідчі дії щодо обставин скоєння вбивства.

Юридичний аспект танатології включає найрізноманітніші проблеми, пов'язані зі смертю, вирішення яких певним чином залежить від законодавчого втручання. До них відносяться й проблеми, пов'язані з пересадкою органів, тканин і генів людини (посмертне донорство); актуальні проблеми абортів; питання, пов'язані з правом померти легко й гідно; правові проблеми евтаназії, кріоніки; проблеми, що пов'язані з помертними репродуктивними програмами; проблеми пластації (техніка пластації пов'язана із сучасною технологією збереження трупів); правові аспекти кремації з позиції збереження автономності та цілісності трупа та низка інших проблем. Питання про критерії смерті – це не тільки медична проблема, а й юридична. Проблеми, пов'язані з визнанням померлим, визнанням смерті як юридичного факту, правовими аспектами судово-медичної танатології (встановлення причин смерті) – це власне юридичні питання, що мають велике практичне значення й потребують глибокого теоретичного осмислення. Нарешті, проблеми смертної кари, самооборона, принесення жертви заради найвищої цілі, вбивства й самогубства теж вимагають юридичного аналізу.

Усі ці проблеми пов'язані з такими правовими категоріями, як «право на життя», «межі медичного втручання», «цілісність та автономність людини», «людська гідність», «повага до вмираючого та померлого».

Безсумнівно, сьогодні потрібен особливий тип мислення в юриспруденції, тим паче в загальнотеоретичній юриспруденції.

Правова танатологія – міждисциплінарна галузь наукового знання, що об'єднує в собі пізнавальні ресурси юриспруденції як системи наук про право й державу та загальної танатології як науки, що вивчає динаміку та механізми вмирання, безпосереднє встановлення причин смерті, етапи смерті й прояви поступового припинення життєдіяльності організму.

Предметом правової танатології може бути вся система правових знань і понятійних конструкцій про смерть та її юридичні наслідки. Результатом дослідження цих аспектів є формулювання нового й вдосконалення застарілого законодавства, формування більш сучасних правових відносин, умовою для виникнення або припинення яких є смерть.

При цьому міждисциплінарний характер правової танатології зовсім не означає, що вона існує між юриспруденцією й танатоло-

гією як окрема галузь знання. Таке занадто буквально розуміння терміна «міждисциплінарна наука» не є вірним. Виникаючи в прикордонній галузі знання, правова танатологія оформляється й затверджується як окрема самостійна наукова дисципліна в межах предметної галузі однієї із суміжних наук – юриспруденції або загальної танатології. У цьому сенсі правова танатологія можлива і як юридична дисципліна (окремих наукових напрям), і як танатологічна дисципліна (окрема галузь загальної танатології). Це дві різні за предметом і методом галузі наукового знання, що відрізняються один від одного так само, як юриспруденція відрізняється від танатології.

Слід зазначити, що роль та місце правової танатології в сучасній юриспруденції демонструється через теоретико-правовий аналіз танатологічних прав.

На думку автора, під об'єктом цього наукового напрямку правових наукових досліджень слід розуміти суспільні процеси й відносини, пов'язані з правовим регулюванням у сфері життя, здоров'я й смерті людини.

Предметом є теоретико-правові проблеми танатології, пов'язані з розвитком біомедицини, їхні шляхи розвитку в законодавстві України через нормативно-правове закріплення танатологічних прав з урахуванням історичного та зарубіжного досвіду.

Концепція розуміння смерті людини є базисною категорією правової танатології, має вирішальне значення в аспекті визначення її предмета й методу.

Наукові танатолого-правові дослідження повинні мати комплексний характер за авангардною ролі однієї з наук, оскільки нині існує концептуальна відмінність юридичного та біомедичного підходів до проблем дослідження правової дійсності, що зумовлена дисциплінарними особливостями правознавства та біомедицини, специфікою їхніх наукових інтересів та предметів, науково-професійної компетентності, юридичної й медичної думки. Отже, ми вважаємо, що основна проблема полягає не тільки й не стільки в тому чи іншому наборі танатолого-правових проблем, скільки в сутності їх осмислення й тлумачення з позицій певного предмету, у руслі його концептуального розгортання й конкретизації в загальному контексті сучасної правової та біомедичної думки.

На думку Є. Садовскої [5, с. 375] принципова можливість існування правової танатології і як танатологічної, і як юридичної дисципліни сама по собі, звичайно, ще не означає, що обидві ці дисципліни вже фактично склалися й функціонують.

Фактичний бік справи такий, що правова танатологія як окрема галузь правознавства вже сформувалася (в західній юриспруденції), чого не можна сказати про танатологію права як танатологічну дисципліну, оскільки правове регулювання не представляє таку цінність для медичної науки, як для права досягнення у сфері біомедицини. Вивчення права в межах загальної танатології (зарубіжної) залишається поки на рівні дослідницької сфери.

Подібні висновки сприяють уточненню позицій суміжних наук, конкретизації їхніх уявлень про предмет і метод нової дисципліни, більш осмисленого й цілеспрямованого розвитку співробітництва між різними науками, поглибленню процесів наукового пізнання в цілому [1].

Насправді реальний стан справ такий, що всі монографії та підручники з окремих танатолого-правових досліджень (в Україні, Росії, Білорусії) написані переважно медиками, а юристів-авторів невелика кількість.

Розвиток правової танатології ставить перед собою низку концептуальних завдань, а саме: формування концепцій предмета та методу такої дисципліни, логічна узгодженість із загальною концепцією предмета й методологічного підходу танатології, необхідність юридизувати медичні поняття, сформувавши при цьому власний понятійно-категоріальний апарат.

Проте в зарубіжній і вітчизняній літературі з танатології права поки відсутня понятійно-теоретична ув'язка предмета (і методологічного підходу) загальної танатології з предметом (і методологічним підходом) танатології права як її окремої галузі, встановлено коло напрямів теоретичних і емпіричних досліджень, пріоритетних із точки зору логічності розвитку цієї науки тощо. Таким чином, поки що немає необхідних наукових підстав стверджувати те, що танатологія права як танатологічна дисципліна вже сформована.

Що не скажеш про правову танатологію, яка бурхливо розвивається в західній науці, особливо в Польщі. Проте, на жаль, на низькому рівні проведені наукові дослідження щодо концептуальних моментів нового наукового напрямку (об'єкт, предмет, методологія, понятійно-категоріальний апарат, дисциплінарна структура, місце в системі юридичних наук), що не скажеш стосовно окремих танатолого-правових дослідженнях (евтаназія, трансплантологія та ін.) – їх велика кількість як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці.

Специфікою правової танатології є те, що вона як елемент біоюриспруденції здатна підривати сформовані концепції право-

розуміння щодо життя. Правова танатологія все ще перебуває під значним впливом юридико-позитивістських уявлень про право як сукупність норм, що встановлюються або санкціонуються державою.

Наступною рисою, на думку автора, є розгляд правової танатології через призму правової культури. Якими б не були досконалими закони з позиції права на повагу й збереження автономності та цілісності особистості, суспільство, виходячи з морально-етнічних установок, закладених у них, особливостей менталітету, або «приймають» новий закон, або «не приймають», тобто закони фактично будуть вважатися соціально некорисними.

Юридичний аспект танатології включає в себе правові цінності й норми моралі, які знайшли своє відображення в правовій культурі нашого суспільства та законодавстві. Розгляд правової танатології в такому аспекті може привести до виділення її як об'єкта власне теоретичного пізнання. Культурологічний підхід до правової танатології повинен сприяти підвищенню культури правотворчості, розробці й прийняттю нормативних актів у цій галузі, формуванню відповідних правових відносин. У межах цього підходу правова танатологія визначається як культурний феномен, що відображає сформовані на певному етапі розвитку правової культури уявлення про смерть та її юридичні наслідки. Пропонований підхід повинен сприяти розвитку в межах загальнотеоретичної юриспруденції нового наукового напрямку – правової танатології як самостійної навчальної та наукової дисципліни.

Обґрунтуємо думку про концептуальну необхідність розгляду правової танатології через призму правової культури.

Правова культура суспільства, будучи різновидом суспільної культури, відображає певний рівень правосвідомості, законності, досконалості законодавства та юридичної практики, охоплює всі цінності, які створені людьми в області права [3]. Особливий інтерес, на наш погляд, представляють судження фахівців щодо аксіологічного підходу до вивчення правової культури. У цьому випадку правова культура розуміється як система правових цінностей (правосвідомість, правова наука, законодавство, правопорядок, режим законності, правова діяльність), що створюється та розвивається в ході розвитку суспільства і яка включає в себе правові досягнення юридичної культури людства.

Оціночний підхід до вивчення правової культури дозволяє глибше розкрити її духовні аспекти та історичні перспективи.

Ми неминуче підключаємо до дослідження оціночний аспект, тим самим не тільки констатуємо ті чи інші елементи культури, а й розглядаємо їх як цінності з позицій історичної перспективи.

Питання духовного та правового в культурі, пов'язаного з проблемами танатології, на жаль, знаходяться практично незатребуваними. Це позначилося передусім на недостатній розробленості самого законодавства, що регулює цю сферу людського буття (наприклад, проблеми, пов'язані з правовим регулюванням фетальної трансплантації, пересадкою кадаверних тканин та органів людини); на невисокому рівні суспільної та індивідуальної правосвідомості, в основі якого має бути внутрішній стан людини. І. Ільїн правильно зазначав, що право й держава життєві, вірні саме там і тільки там, де на висоті перебуває жива правосвідомість.

Наше уявлення про правову танатологію як явище правової культури певною мірою узгоджується з думкою Н. Разуваєва про те, що «правова культура є процесом створення, обміну та зберігання правових повідомлень (текстів), причому текстами тут виступають повідомлення, як вербальні (закони, договори, рішення судів, твори вчених-юристів), так і не вербальні (правова поведінка людей, правосвідомість)». Таким чином, правова культура включає в себе об'єктивну й суб'єктивну сторони.

Об'єктивною стороною правової культури є право, а суб'єктивною – правосвідомість. Цінності правової танатології виступають як універсальні сенсу, які формується в типових ситуаціях, з якими стикається суспільство й навіть усе людство. Такими цінностями і є саме поняття смерті, її юридична регламентація та юридичні наслідки.

Одним із ключових положень правової танатології є необхідність законодавчого закріплення прав та обов'язків громадян і державних органів, що вступають у відносини, основу яких складає життя або смерть людини, захист його танатологічних прав. Культурологічний підхід до проблем правової танатології, безсумнівно, буде сприяти підвищенню культури законодавства, удосконаленню законодавчої техніки, розробці та прийняттю правових нормативних актів відповідно до потреб сучасного суспільства і до відносин у ньому.

Розгляд феномена смерті як явища правової культури вимагає залучення великого обсягу гуманітарних знань, при цьому розкриття цього феномена можливо лише в процесі вивчення його генезису.

Слід зазначити, що центральною правовою категорією в правовій танатології

(у біоюриспруденції в цілому) є людську гідність. Сама тема про людську гідність є об'ємною й вимагає окремого наукового дослідження, що не входить у предмет нашого дослідження. Але для правової танатології воно має значення щодо проблеми визначення меж медичного втручання в життя людини. А. Хельпер з Туреччини зазначив: «Людська гідність – не описове, а оціночне поняття й не може мати ідеологічно нейтрального визначення. Його розуміння завжди є історично-культурно обумовленим» [2]. Це ще одне підтвердження необхідності використання культурологічного підходу в методології правової танатології.

Наступні риси правової танатології повинні відобразитися в трьох тезах: комплексність, спеціалізованість та інтегрованість.

Комплексність правової танатології розкривається в тому, що вона об'єднує не тільки елементи юридичних та медичних наук, а також елементи інших наук (філософської та правової антропології, релігійного права, біоетики, біоправа, біомедицини, психології, культурології та ін.). Водночас комплексність правової танатології аж ніяк не позбавляє її самостійності, а є основою всебічного вивчення смерті людини, але з позиції права. Комплексність танатологічних досліджень потребує правової оцінки з метою обмеження або нормативного закріплення нових суспільних відносин.

Спеціалізованість танатолого-правових досліджень розкривається саме в практичній цінності цього напряму, оскільки всебічне вивчення смерті (теза: комплексність) необхідне для визначення меж медичного втручання, пов'язаного з інтенсивним розвитком біомедичних технологій.

Інтегративність є важливою характеристикою правової танатології, що проявляється в поєднанні правового та медичного наукового знання та використання досягнень медицини правом як теоретичного та емпіричного матеріалу. Об'єднуючим фактором міждисциплінарної інтеграції є єдина сфера використання та ціль удосконалення законодавства в цій галузі. Правова танатологія повинна дати нову якість співпраці права та медицини.

Правова танатологія базується на вирішенні двох завдань: біомедициналізації правової сфери та законодавчого регулювання правовідносин у сфері біомедицини.

Таким чином, можна констатувати, що життя на завершальному етапі з точки зору права ніякою наукою не досліджується. Це та галузь суспільних відносин, яка потребує концептуального заповнення. Наведені вище риси правової танатології свідчать

про те, що правова танатологія являє собою дійсно автономний науковий напрям, який потребує більш детальної концептуальної розробки.

Ключові слова: правова танатологія, біоюриспруденція, правова культура, танатологічні права, танатологоправові дослідження.

У статті аналізуються загальні риси правової танатології, яка постала перед сучасною загальнотеоретичної юриспруденцією як новий науковий напрям. Автором визначається предмет та об'єкт правової танатології. Обґрунтовується необхідність розгляду правової танатології через призму правової культури.

В статті аналізуються обцие черты правовой танатологии, которая предстала перед современной общетеоретической юриспруденцией как новое научное направление. Автором определяется предмет и объект правовой танатологии. Обосновывается необходимость рассмотрения правовой танатологии через призму правовой культуры.

In the presented article the general peculiarities of legal thanatology which

is a new scientific direction in general jurisprudence are analyzed. The author defined the subject and the object of legal thanatology. The necessity of legal thanatology's consideration through the prism of legal culture is justified.

Література

1. Варчук В.В. Социология права – отрасль социологии // Социологические исследования / В.В. Варчук. – 1996. – № 11. – С. 102–109.
2. Дубовик О.Л. Человек и медицина: правовые, этические и философские аспекты / О.Л. Дубовик, А.А. Рерихт // Право и политика. – 2009. – № 11. – С. 2361–2366.
3. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, О.В. Петришин. – Х. : Право, 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://all-sci.net/teoriya-gosudarstva/zagalna-teoriya-derjavi-prava-harkivpravo.html>.
4. Янкелевич В.В. Смерть / В.В. Янкелевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.soul.dn.ua/article/180>.
5. Tokarczyk R.A. Biojurysprudencja: podstawy prawa dla XXI wieku / R.A. Tokarczyk. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008. – С. 375.